

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук,

професора Деревінського Василя Федоровича,

на дисертацію Буяк Галини Богданівни

«Громадсько-політична і просвітницька діяльність Богдана

Хаварівського (1948–2016)», подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

в галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми. Початок 1990-х рр. ознаменувався глибокими суспільно-політичними трансформаціями в Україні, пов'язаними з проголошенням державної незалежності. Цей період став переломним моментом в історії українського народу, коли відбулася переоцінка національних цінностей, активізувався процес формування громадянського суспільства, а також зросла зацікавленість історичною спадщиною, культурною ідентичністю та постатями, які втілювали провідні ідеї національного відродження. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення життєвого шляху і діяльності особистостей, чия праця і суспільна позиція відображали виклики й ідеали свого часу.

Однією з таких постатей є Богдан Хаварівський – філолог, педагог, архівіст, краєзнавець, митець, громадський і політичний діяч. Його багатогранна діяльність є прикладом інтелектуального служіння нації в період пошуку нових смислів і утвердження української державності. Б. Хаварівський не лише глибоко занурювався у вивчення й збереження культурної спадщини, але й активно долучався до формування освітньої, просвітницької та громадянської інфраструктури, що була необхідною для консолідації суспільства в умовах новітніх викликів.

Актуальність вивчення його постаті зумовлена не лише багатовимірністю його інтелектуальної та професійної діяльності, а й тим, що вона відображає складний процес національного самоусвідомлення та культурного самовизначення. Постать Б. Хаварівського є символом

органічного поєднання інтелекту, патріотизму та служіння громаді, а його досвід і донині слугує джерелом натхнення для тих, хто працює на благо української культури, освіти та громадянського поступу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тематика роботи відповідає напрямку комплексної науково-дослідної теми «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915). У межах цієї теми дисертантка досліджувала життєвий шлях, наукову, освітню та громадсько-культурну діяльність Б. Хаварівського – як відображення суспільно-історичних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст. в Україні, що узгоджується з пріоритетами наукових досліджень кафедри, зосереджених на вивченні історико-культурного розвитку регіонів України, постатей української інтелігенції, проблем національного відродження та формування громадянського суспільства.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлена сукупністю поставлених завдань, обраною джерельною базою та застосованими підходами до їх розв'язання. У роботі вперше здійснено концептуальне, комплексне, системне, всебічне й ґрунтовне дослідження громадсько-політичної та просвітницької діяльності Б. Хаварівського (1948–2016), що дозволило окреслити його місце й роль у суспільному житті України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; класифіковано джерелознавчу та історіографічну базу з порушеної проблематики, виокремлено основні групи джерел і напрями історіографічного осмислення постаті Б. Хаварівського; уведено до наукового вжитку значну кількість раніше недоступних, маловідомих архівних документів, рукописних матеріалів та джерел особового походження, що поглиблюють знання про діяльність досліджуваної особи. Поглиблено розуміння значення родинного виховання, а також впливу

середовища провідних діячів на формування світогляду, громадянської позиції та життєвих орієнтирів Б. Хаварівського як багатогранної особистості. Набуло подальшого розвитку вивчення основних напрямків громадсько-політичної та просвітницької діяльності Б. Хаварівського, з акцентом на її значенні для локальної історії Західної України, зокрема Тернопільщини; висвітлення внеску Б. Хаварівського в загальноукраїнський контекст суспільно-культурного та національного поступу, що розкриває його роль у розвитку української просвіти, історичної пам'яті та формуванні основ громадянського суспільства.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні, забезпечується комплексним характером поставлених завдань, опрацюванням джерельної бази та обґрунтованим залученням історіографічного матеріалу. Аналіз змісту дисертації, а також опублікованих за її матеріалами наукових праць підтверджує достовірність та наукову виваженість отриманих результатів, що безпосередньо впливають із системного опрацювання джерел і застосування методології історичних, культурницьких та біографічних досліджень. Структура роботи відповідає логіці наукового дослідження та побудована на основі проблемно-хронологічного підходу, що дозволило послідовно розкрити етапи становлення, основні напрями та зміст громадсько-політичної та просвітницької діяльності Б. Хаварівського. Така структура сприяє всебічному аналізу досліджуваної теми й забезпечує узгодженість між завданнями, викладеними у вступі, та підсумковими висновками. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 749 позицій, та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 406 сторінок, з них основного тексту – 196 сторінок. Такий обсяг дозволив авторці всебічно розкрити тему дослідження, зберігаючи належний рівень академічної строгості, змістовної глибини та стилістичної єдності.

Достовірність та обґрунтованість результатів, отриманих у дисертаційному дослідженні, зумовлені комплексним підходом до вивчення теми, використанням широкої джерельної бази, застосуванням сучасних методологічних підходів, а також внутрішньою логікою структури наукового тексту. Висновки дисертації спираються на опрацювання значного масиву архівних документів, зокрема маловідомих та раніше недоступних джерел, а також на аналіз матеріалів історіографії, які охоплюють різні періоди вивчення проблематики. Обґрунтованість наукових положень забезпечується відповідністю між поставленими завданнями, методами дослідження та сформульованими висновками. Авторка застосувала міждисциплінарний підхід, поєднуючи історичний, культурологічний, біографічний та джерелознавчий аналіз. У процесі дослідження простежено причинно-наслідкові зв'язки між суспільно-політичним контекстом і діяльністю Б. Хаварівського, що підсилює аналітичну основу отриманих результатів. Достовірність підтверджується також апробацією результатів дослідження у вигляді наукових публікацій авторки, участі в конференціях, а також позитивною оцінкою фахівців у відповідній галузі. Сукупність наведених чинників забезпечує високу наукову якість дисертаційного дослідження та дозволяє вважати його результати обґрунтованими й достовірними.

Повнота викладення результатів дисертації у працях, опублікованих авторкою. Основні наукові положення дисертаційного дослідження повністю та послідовно викладені у сімох наукових публікаціях авторки. Із них чотири статті опубліковано у фахових виданнях України, що засвідчує високий рівень рецензування та відповідність науковим стандартам галузі. Ще три роботи представлені у матеріалах наукових конференцій, що свідчить про активну апробацію результатів дослідження в науковій спільноті та їх обговорення серед фахівців. Таке розмаїття публікаційних форматів забезпечує повне охоплення ключових аспектів теми, відображаючи як теоретичні, так і практичні складові дослідження. Публікації охоплюють основні результати, методологічні підходи та аналітичні висновки, що

підтверджує системність та комплексність наукової роботи. Отже, викладення результатів дисертації у наукових працях є повним, що сприяє їх подальшому використанню у наукових та освітніх цілях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у всебічному висвітленні громадсько-політичної та просвітницької діяльності Б. Хаварівського, що сприятиме глибшому розумінню й подальшому вивченню досліджуваної проблематики. Зібраний фактологічний матеріал і створена джерельно-документальна база можуть бути широко використані в науково-дослідницькій діяльності істориків, культурологів, літературознавців, педагогів, а також у вузькопрофільних дослідженнях, присвячених окремим аспектам громадсько-політичної та просвітницької роботи Б. Хаварівського. Отримані результати мають важливе значення для розв'язання низки сучасних проблем, зокрема подолання усталених стереотипів, пов'язаних із особою Б. Хаварівського, а також для формування цілісної моделі громадсько-політичного та просвітницького життя в Україні на сучасному етапі. Крім того, положення і висновки дисертації можуть бути використані при створенні узагальнюючих наукових праць з локальної історії, а також у розділах навчальних посібників і підручників з історії України. Вони можуть бути корисними для розробки навчальних програм, нормативних і спеціальних курсів за відповідними дисциплінами, а також для науково-популярних видань і формування музейних експозицій, що висвітлюють діяльність і спадщину досліджуваної постаті.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та матеріали дисертаційного дослідження пройшли ґрунтовне обговорення та апробацію на різних рівнях наукової спільноти. Зокрема, результати роботи обговорювалися на засіданнях кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Окрім того, дисертаційні положення були представлені і заслухані на численних міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях,

серед яких: XIV Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи». Том XIV: «Виміри сталого розвитку в теорії та практиці» (м. Конін-Ужгород-Перемишль-Херсон, 2023); V Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (м. Тернопіль, 16 листопада 2023 р.). Апробація результатів у рамках цих заходів засвідчує їх актуальність, наукову новизну та практичну значущість, а також підтверджує зацікавленість наукової спільноти у представленій тематиці.

Оцінка структури дисертації. У першому розділі дисертації *«Історіографічний огляд та джерельна база дослідження»*, здійснено розгляд наукових праць і джерел, які стосуються теми дослідження. Розглянуто основні підходи, концепції та методологічні засади, які використовувалися попередніми дослідниками у вивченні громадсько-політичної та просвітницької діяльності Б. Хаварівського. Окремо висвітлено джерельну базу роботи, що складається зі значної кількості архівних документів, рукописів, листування, публікацій часописів, а також інших матеріалів, які раніше не використовувалися або були малодоступними для наукового обігу. Встановлено, що поєднання різнорідних джерел дозволяє створити цілісне та глибоке уявлення про особистість, діяльність і суспільно-політичний контекст життя Б. Хаварівського. Таким чином, розділ закладає теоретико-методологічні основи подальшого дослідження та обґрунтовує вибір джерельної бази як фундаменту для отримання науково обґрунтованих висновків.

Другий розділ дисертації *«Формування Богдана Хаварівського»*, присвячений комплексному аналізу життєвого шляху та становленню особистості досліджуваного, а також його професійній діяльності у різних сферах. Підрозділ 2.1 «Становлення Б. Хаварівського як особистості» розглядає вплив родинного виховання, соціального середовища та освітніх чинників на формування світогляду і громадянської позиції майбутнього

діяча. Особлива увага приділяється аналізу ключових подій та обставин, які вплинули на розвиток його особистісних якостей, інтелектуальних інтересів і соціальної активності. У підрозділі 2.2 «Педагогічна праця» досліджується професійна діяльність Богдана Хаварівського в освітній сфері. Висвітлено методи викладання, участь у навчальних проєктах, а також внесок у розвиток педагогічної науки і практики. Особливо підкреслюється роль Б. Хаварівського як наставника і формувача молодих кадрів, а також його вплив на освітню систему регіону. Підрозділ 2.3 «Адміністративна робота» присвячений аналізу діяльності Б. Хаварівського у сфері організаційного та управлінського характеру. Розглядаються посади, які він обіймав, його внесок у розвиток місцевих інституцій, а також особливості адміністрування, що відображали його організаторські здібності та відповідальне ставлення до громадської служби. Таким чином, другий розділ створює комплексну картину становлення Б. Хаварівського як особистості та професіонала, що є ключовим для розуміння його подальшої громадсько-політичної та просвітницької діяльності.

Третій розділ дисертації, «Громадсько-політична праця», присвячений детальному аналізу активної участі Б. Хаварівського у громадському та політичному житті, а також його внеску у розвиток молодіжних і міжнародних ініціатив. Підрозділ 3.1 «Громадсько-політичне життя» розглядає загальний контекст і особливості діяльності Б. Хаварівського в суспільно-політичній сфері. Вивчаються його ідеологічні позиції, участь у громадських організаціях, вплив на формування громадянської свідомості та соціальної активності в регіоні. У підрозділі 3.2 «Виборчі кампанії» аналізуються ключові аспекти політичної діяльності, зокрема участь у виборах, стратегії кампаній, методи мобілізації виборців і здобутки у представленні інтересів громади. Особливу увагу приділено ролі Б. Хаварівського як політичного лідера і організатора виборчих процесів. Підрозділ 3.3 «Популяризація «Пласту» висвітлює діяльність Б. Хаварівського у сфері підтримки та розвитку українського скаутського руху «Пласт». Розглядаються ініціативи з

популяризації організації, виховна робота серед молоді, а також значення «Пласту» як чинника формування національної ідентичності та патріотичного виховання. У підрозділі 3.4 «Міжнародні проекти» розкриваються зусилля Б. Хаварівського щодо налагодження міжнародних зв'язків, участі у міжнародних освітніх, культурних і громадських програмах. Проаналізовано вплив його діяльності на розширення міжнародного співробітництва і зміцнення позицій української громади за кордоном. Загалом третій розділ формує цілісне уявлення про багатогранну громадсько-політичну діяльність Б. Хаварівського, підкреслюючи її значущість для розвитку громадянського суспільства та посилення національної ідентичності.

Четвертий розділ дисертації «Просвітницька робота» присвячений аналізу внеску Б. Хаварівського у розвиток національної освіти, культури та збереження історичної пам'яті через його публіцистичну діяльність, мистецькі доробки та участь у вшануванні відомих постатей. Підрозділ 4.1 «Публіцистика» розглядає особливості творчості Хаварівського як публіциста, його тематику, стилістику і вплив на громадську думку. Аналізуються його публікації в пресі, виступи, а також роль публіцистичних матеріалів у формуванні національної свідомості та культурної ідентичності. У підрозділі 4.2 «Екслібрис у творчій спадщині» висвітлюється унікальний внесок Хаварівського в мистецтво екслібрису – жанру книжкової графіки, що поєднує в собі художній та символічний зміст. Розглядаються особливості стилю, тематика робіт, а також їх значення для розвитку української культури та книжкової графіки. Підрозділ 4.3 «Вшанування пам'яті відомих постатей» аналізує діяльність Б. Хаварівського у сфері збереження історичної пам'яті, його участь у встановленні пам'ятних знаків, організації меморіальних заходів, популяризації знань про визначних діячів української культури і політики. Підкреслюється важливість цієї роботи для формування колективної пам'яті та підтримки національної ідентичності. Таким чином, четвертий розділ демонструє багатогранність просвітницької діяльності Б. Хаварівського, яка мала значний вплив на культурний розвиток регіону і

країни загалом, сприяла підвищенню рівня національної свідомості та збереженню історичних традицій.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація, виконана Буяк Галиною Богданівною, повністю відповідає встановленим вимогам до наукових досліджень відповідного рівня. Під час комплексної перевірки тексту роботи не виявлено жодних порушень академічної доброчесності, зокрема плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації даних. Текстові запозичення відсутні. Перевірка оригінальності здійснювалася із застосуванням спеціалізованих антиплагіатних систем StrikePlagiarism, Turnitin та AntiPlagiarism.NET. Результати аналізу свідчать про високий рівень оригінальності роботи: StrikePlagiarism – 96,5 %, Turnitin – 91,0 %, AntiPlagiarism.NET – 92,0 %. Враховуючи ці дані, дисертаційну роботу можна вважати самостійним науковим дослідженням, всі наукові ідеї, положення та висновки викладені авторкою особисто на основі власних досліджень і аналізу джерел.

Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації. Попри загалом позитивну оцінку, яку заслуговують задекларовані у роботі наміри дисертантки, доречно звернути увагу на низку побажань та рекомендацій щодо вдосконалення дисертаційного дослідження. Зокрема, рекомендується:

1. У підрозділі 1.1 подано обмежений аналіз опрацьованої літератури, тому не можна повністю погодитися з твердженням, що «аналіз історіографії видань свідчить про те, що в опублікованих працях є чимало суперечностей і протиріч щодо громадсько-політичної і просвітницької діяльності Б. Хаварівського» (с. 96).

2. Поглибити аналіз соціокультурного контексту діяльності Б. Хаварівського, зокрема врахувати ширший вплив регіональних та загальноукраїнських суспільно-політичних процесів, що могли впливати на його діяльність.

3. Розширити джерельну базу дослідження, включивши більш різноманітні архівні матеріали, особисті свідчення сучасників, а також

матеріали друкованих видань, щоб забезпечити більш комплексний огляд теми.

4. Приділити більше уваги порівняльному аналізу діяльності Б. Хаварівського з іншими визначними діячами подібного періоду, що сприятиме кращому розумінню унікальності його внеску.

5. Здійснити більш детальний хронологічний аналіз етапів громадсько-політичної діяльності Б. Хаварівського з акцентом на ключові історичні події, що впливали на його активність.

6. Розглянути питання впливу особистісних рис і світогляду Б. Хаварівського на специфіку його просвітницької діяльності, використовуючи методи психологічного аналізу або біографічного дослідження.

7. Акцентувати увагу на методах поширення просвітницьких ідей Б. Хаварівського серед різних соціальних груп, зокрема молоді та інтелігенції.

В цілому висловлені побажання не применшують наукову новизну, її практичне значення та не впливають на загалом позитивну оцінку наукової праці. Вони скеровані на подальше вдосконалення дисертаційного дослідження, поглиблення аналітичної складової та розширення наукового контексту, що лише підкреслює серйозність і ґрунтовність виконаної роботи. Такі рекомендації є конструктивними та сприятимуть більш повному розкриттю теми, що відповідає високим стандартам наукової діяльності.

Відповідність роботи встановленим вимогам. Дисертаційна робота повністю відповідає встановленим вимогам. Усі наукові положення, викладені в дослідженні, є ґрунтовно науково обґрунтованими та містять елементи наукової новизни. Достовірність отриманих висновків забезпечена методологічною послідовністю та системністю дослідження. Поставлена авторкою мета та основні завдання розв'язані всебічно, аргументовано і доказово. Твердження, що винесені на захист, мають міцне теоретичне підґрунтя та чітко викладені у висновках дисертації. Структура і зміст роботи повністю відповідають чинним нормативним вимогам для дисертації на

здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» у галузі знань 03 «Гуманітарні науки». Назва дисертації є коректною і адекватно відображає мету та зміст проведеного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Буяк Галини Богданівни на тему «Громадсько-політична і просвітницька діяльність Богдана Хаварівського (1948–2016)», представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки», є самостійною, завершеною і системною науковою роботою. Вибір теми є актуальним, що зумовлено її значущістю для розуміння суспільно-політичних процесів в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Наукові положення та висновки, викладені в дисертації, обґрунтовані, достовірні, підтверджені достатнім масивом джерельного та фактологічного матеріалу. Наукова новизна отриманих результатів, а також повнота їх розкриття в опублікованих роботах свідчать про високий рівень підготовки дослідження і самостійність роботи авторки.

Робота відповідає чинним вимогам до наукової кваліфікації ступеня доктора філософії, встановленим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року. Враховуючи викладене, Буяк Галина Богданівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук та історії
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Василь ДЕРЕВІНСЬКИЙ

Підпис завідувача каф. політ. наук та історії
В.Ф. Деревінського засвідчую
Секретар Вченої ради КНУБА

М.О. Клименко